

**ПОЕЗІЯ ЛІНИ КОСТЕНКО “ПЕРШ, НІЖ ПІВЕНЬ ЗАПІЄ...”:
СПРОБА ХРИСТОЛОГІЧНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ**

УДК 821.161.2 – 1:291.313

Ірина Дмитрів, кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української літератури та теорії літератури

Оксана Копач, магістр філологічного факультету

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

**ПОЕЗІЯ ЛІНИ КОСТЕНКО “ПЕРШ, НІЖ ПІВЕНЬ ЗАПІЄ...”:
СПРОБА ХРИСТОЛОГІЧНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ**

У статті зроблено спробу прочитання поезії Ліни Костенко “Перш, ніж півень запіє...” у світлі христології. У дослідженні простежується зв’язок твору з першоджерелом – Святым Письмом, а також подаються численні святоотцівські інтерпретації біблійних текстів. У статті наголошується на оригінальності поетичної рецепції Божого Слова у творчості Ліни Костенко.

Ключові слова: Біблія, апостол Петро, Святі Отці, Ліна Костенко, символ, поетика, образ.

Lit. 15.

Ірина Дмытров, кандидат филологических наук,

доцент кафедры украинской литературы и теории литературы

Оксана Копач, магистр филологического факультета

Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко

**ПОЭЗИЯ ЛИНЫ КОСТЕНКО “ПРЕЖДЕ, ЧЕМ ПЕТУХ ЗАПОЕТ ...”:
ПОПЫТКА ХРИСТОЛОГИЧЕСКОЙ ИНТЕРПРЕТАЦИИ**

В статье сделана попытка прочтения поэзии Лины Костенко “Прежде, чем петух пропоет ...” в свете христологии. В исследовании прослеживается связь произведения с первоисточником – Священным Писанием, а также подаются многочисленные святоотеческие интерпретации библейских текстов. В статье отмечается оригинальности поетической рецепции Божьего Слова в творчестве Лины Костенко.

Ключевые слова: Библия, апостол Петр, Святые Отцы, Лина Костенко, символ, поэтика, образ.

Iryna Dmytriv, Ph.D. (Philology)

Docent of Ukrainian Literature and the Theory of Literature Department

Oksana Kopach, Master of the Philology Faculty

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

**THE POEM, “BEFORE THE COCK CROW ...” BY LINA KOSTENKO:
THE ATTEMPT OF THE CHRISTOLOGICAL INTERPRETATION**

The article attempts to read the poetry of Lina Kostenko “Before the cock crow ...” in the light of Christology. The article studies the correlation with the original work – the Scriptures, and there are numerous patristic interpretation of biblical texts. The article emphasizes the originality of poetic reception of the Word of God in the work of Lina Kostenko.

Keywords: the Bible, the apostle Peter, the Holy Father, Lina Kostenko, a character, poetics, an image.

Постановка проблеми та аналіз основних досліджень і публікацій. Християнський струмінь в українській літературі надзвичайно потужний і різноманітний. Це пояснюється великою християнською літературною традицією, яка визначала тематику й естетику української літератури впродовж усієї історії, а також могутньою релігійною складовою української ментальності, яка сформувалася історично. “Потужно впливала Свята Книга на давньоукраїнську літературну традицію, зокрема на ораторську, проповідницьку прозу, житійну літературу (так звані “житія святих”), й особливо – на полемічну. Натхненням ставала для

національної класики, що тлумачила біблійну тематику переважно в екзистенціальному, а не трансцендентному плані. Зрозуміло, що звернення української літератури ХХ ст. до глобальних філософсько-світоглядних проблем органічно потребує активізації образів такої багатої художньої системи, як Біблія” [9, 161].

Серед поетів є чимало тих, хто звертався до біблійної тематики, але духовна поезія Ліни Костенко – серед найкращих. “Уся поетична творчість Ліни Костенко міцно закорінена в триединому світі: БОГ – УКРАЇНА – ЛЮДИНА. Все це тримається на вірі, яка не дозволяє розпастися цільному всесвіту. Ліна Костенко завжди була і сьогодні залишається глибоко

ПОЕЗІЯ ЛІНИ КОСТЕНКО “ПЕРШ, НІЖ ПІВЕНЬ ЗАПІЄ...”: СПРОБА ХРИСТОЛОГІЧНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

віруючою людиною, про що свідчать її численні поезії на релігійну тематику, публічні виступи та статті. Однак її віра не сліпа, в її переконаннях нема фанатизму, аморфності. Вона вірить, образно кажучи, покладаючись на логіку аргументації, вірить не настільки, щоб мати стало переконання в тому, що коли скаже горі зрушити з місця, вона здригнеться й піде. Для такої віри, очевидно, потрібне певне осянення, вища Божа благодать” [9, 163].

Творчість Ліни Костенко – одна з найбільш досліджуваних в українському літературознавстві (Іван Дзюба, В'ячеслав Брюховецький, Володимир Панченко, Дмитро Дроздовський та інші), про це свідчать численні монографії, статті, дисертації тощо. Християнський струмінь її поезії вивчався спорадично, фрагментарно, тому **актуальними** будуть дослідження у цій царині.

Мета статті – проінтерпретувати поезію Ліни Костенко “Перш, ніж півень запіє...” у світлі христології, простежити зв’язок твору зі Святым Письмом, подати святоотцівські тлумачення до відповідних біблійних текстів, показати присутність у вірші фольклорної традиції.

Виклад основного матеріалу. Поезія Ліни Костенко “Перш ніж півень запіє...” – яскравий приклад художньої рецепції біблійного тексту. Про триразове відречення апостола Петра перед Христовими страстями пишуть усі чотири евангелисти, хоча з деякими відмінностями. Втім, вони тільки доповнюють і пояснюють один одного, тому із зіставлення всіх їхніх свідчень складається точна і повна картина цієї події. У Євангелії від Йоана розповідь про відречення Петра переривається висвітленням епізоду допиту Ісуса юдеями. Інші евангелисти розповідають про ці відречення одним абзацом.

Йоан Золотоустий, коментуючи Євангеліє від Матея (Мт. 26, 69 – 75), пише, що “поведінка Петра була дивною. Коли він бачив, що заарештовують Вчителя, він до такої міри загорівся, що схопив меч і відрізав вухо; а коли потрібно було сильніше виявити обурення, більше загорітися, почувши таку наругу, учень, переможений страхом, не тільки не показує ніякого обурення, але і відрікається, не зносить погрози бідної, безсилої служниці. І не раз, але і вдруге, і втрете відрікається, і за короткий час, не перед суддями, адже він був у дворі, і служниця питала його тоді, коли він виходив за ворота. Не тоді він відчув своє падіння. Лука говорить, що Ісус глянув на нього (Лк. 22, 61), тобто він не тільки відрікся, але і тоді, як заспівав півень, не згадав самотужки, а потрібно було, щоб нагадав йому знову Учитель – погляд слугував замість

голосу. Так він був уражений страхом! Марко оповідає, що півень заспівав тоді, коли Петро зрікся вперше; потім заспівав повторно, коли той відрікся втретє (Mp. 14, 68 – 72), тобто точніше говорити про слабкість учня і про його заціпеніння від жаху; Марко ж дізнався про це від свого учителя, адже був супутником Петра” [6, 252].

Теофілакт Болгарський вважає, що тоді, коли повели Учителя, Петро був одержимий такою бездушністю, що стояв і не рухався, гріючись біля вогню, а евангелисти усе це написали про Петра не для того, щоб засудити свого товариша по навчанню, але щоб навчити, наскільки погано не звертатися у всьому до Бога, а покладатися на себе. Екзегет звертає нашу увагу на людинолюбство Владики: “Він зв’язаний, Його водять з місця в місце, проте ж Він не залишив піклування про учня Свого, але, звертаючись, поглянув на Петра, як зауважує інший евангелист (Лк. 22, 16), і цим поглядом докорив йому в слабкості і збудив у нім розкаяння і сльози” [14, 827]. Святий наголошує: “Те, що тоді сталося з Петром, сьогодні відчуває багато з нас. Суще у нас Слово Боже зв’язується і наче забирається в полон, поневолене то скорботою, то задоволенням. Бо ми тим і іншим зв’язуємося і відводимося в полон, або задоволеннями мирськими, або скорботою, забуваючи Бога. Розум наш, ніби інший Петро, часто сподівається на себе, що не відречеться від Слова, тому і стоїть, і гріється. “Стоїть”, тому що не приклоняється, не смиряється, але однаково і наполегливо залишається при самовпевненості. “Гріється”, тому що самовпевненістю болить, від гарячковості і зарозумілості” [14, 828].

Про апостола Петра, його падіння і покаяння влучно каже Єфрем Сирійський: “Князь учнів (Симон Петро) підпав поразці і спокусі, щоб стати лікарем поранених. І оскільки злочинці, мабуть, можуть соромитися здійснювати покаяння, то Господь за допомогою Симона-злочинця спонукав їх звертатися до Нього, Який вищий за усіх злочинців. Вночі відрікся Симон, а вдень сповідував (Йо. 21, 4 – 10). Біля вогню відрікся (Йо. 18, 17 – 18), біля вогню сповідався. Де зрікся, (там) земля була свідком; де сповідувався, (там) море і земля, за природою своєю, стали свідками. Оскільки мовою свою відступив і зрікся, то сам себе піддав ярму і м’язи свої віддав хресту, адже принижено просив, щоб розіпнули його головою, оберненою вниз” [4, 132].

Деякі Отці Церкви кажуть, що Петро відрікся від Христа через любов. До таких належить Кирило Александрійський, який стверджує: “І це, без сумніву, не тому, що він злякався можливості

ПОЕЗІЯ ЛІНИ КОСТЕНКО “ПЕРШ, НІЖ ПІВЕНЬ ЗАПІ...”: СПРОБА ХРИСТОЛОГІЧНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

бути заарештованим або відмовлявся оголосити правду, але тому, що можливість піддатися чому-небудь навіть і проти волі він ставив на другому місці і позаду бажання бути з Христом. Таким чином, падіння було через любов, і саме в боголюбові ніби корениться зречення, те, що сталося, хоч і не є наслідком правильного міркування, проте ж викликане завзяттям бути разом із Страждаючим” [7]. Теофілакт Болгарський заперечує: “Деякі, марно бажаючи догоditи Петрові, говорять, що він відрікся не тому, що боявся, але тому, що постійно бажав бути з Христом і йти за Ним; а він знов, що якщо оголосити себе учнем Ісуса, то його відлучать від Нього, і він не матиме можливості йти за Ним. Тому відрікся, сказавши, що він не учень” [14, 825].

Дослідники Святого Письма твердять, що Петро піддався людській немочі, слабкості. Так, Теофілакт Болгарський пише: “Замучений безмірним страхом, Петро забуває про свої обіцянки і підкорюється людській немочі, ніби вмерши від страху і не знаючи, що говорити” [14, 207].

Читаючи історію відречення Петра, варто звернути увагу на тих людей, які спричинилися до його падіння у гріх. Йоан Золотоустий зауважує, що учень відрікся саме перед служницею, адже це був не воїн, а слабка, бессила жінка, її слова були не різкі, навпаки, це слова співпереживання і співчуття [5]. Про служниць Оріген зазначає: “Я думаю, що під першою служницею первосвященика, яка змушує відмовлятися учня Христа, слід розуміти синагогу юдеїв по плоті, які часто спонукали віруючих відрікатися. Друга ж служниця – це громада язичників, які і самі, переслідуючи християн, примушували їх відрікатися. А треті, що стояли на подвір’ї, – це служителі різних ересей, які спонукають зрікатися істини Христової” [10].

Важливим є образ півня. Теофілакт Болгарський вважає, що півень означає слово Христове, яке не дозволяє, щоб ми розслабились і спали, але говорити: “пильнуйте” і “встань сплячий” [14, 207].

Євтимій Зігабен зауважує, що Петро гірко плакав, і це були слези покаяння, які вчать, що кожен грішник має шанс покаятися, тому не потрібно впадати у відчай, а надіятися на милість Господа.

Поезія Ліни Костенко “Перш, ніж півень запі...” вражає глибиною художнього осмислення Євангелія про відречення Петра. Поетеса опрацьовує цей біблійний фрагмент, використовуючи влучні метафори, антитези та інші художні прийоми. У поезії порушується послідовність подій: Ісуса відмучили, розп’яли,

аж тоді Петро відрікся вдруге і втретє. Прийом антитези простежується впродовж усього твору: Петро – Юда, сльота – вогонь, змерз – погрівся, дивився вниз – розп’яли в височині – розп’яли головою вниз, “руки грів при їхньому вогні” – “Месію били. В груди. І в обличчя”, що надає поезії контрасту і динамічності.

Починаючи свою розповідь, поетеса протиставляє Петра і Юду. Зрада, але з різним кінцевим результатом, учні Христа, але з різною причини. Г. Гегель у трактаті “Ісус Христос” підкреслював, що “жадібність була, очевидно, найсильнішою пристрастю Юди; спілкування з Ісусом не змінило характер його думок у кращий бік. Жадібність, імовірно, і спонукала його стати на бік Ісуса, бо він сподівався задовільнити її, коли Ісус збудує своє месіанське царство. Побачивши ж, що Ісус переслідує зовсім інші цілі і не думає про подібне царство, переконавшись у марноті своїх надій, Юда спробував зрадою дістати користь із своєї близькості до Ісуса” [3, 87 – 88]. Відомий французький автор Е. Ренан до вчинку Іскаріота підходить дуже обережно, відзначаючи, що “якщо шалена жадібність до кількох срібних монет запаморочила голову бідному Юді, то все ж, очевидно, він не зовсім втратив моральне почуття, оскільки, побачивши наслідки своєї помилки, покаявся і, кажуть, покінчив самогубством” [1, 270]. Та чи можна назвати це покаянням, якщо воно підтверджується таким гріховним вчинком? Покаяння – це перший крок до виправлення життя, до гармонійного перебування у Бозі.

Цілком інакше вчинив апостол Петро. Святитель Дмитро Туптало пише: “Хоч з допусту Божого і впав у трикратне відречення від Господа, проте справжнім покаянням і гірким риданням встав і виправився, і сподобився першим зі всіх апостолів бачити Христа Господа після Воскресіння Його. Побачив же Господа Петро святий – о, якої невимовної радості сповнився! І прийняв від Нього милостиве прощення свого гріха. Тоді те трикратне відречення віддав добре трикратним відкликом любові до Господа, кажучи: “Так, Господи, Ти знаєш, Ти все знаєш, як я Тебе люблю”. І поставив його Господь пастирем овець словесних і ключником Небесного Царства. Після Вознесіння Господа нашого Ісуса Христа святий Петро, як верховний апостол, був першим учителем Слова Божого, проповідником, ще й чудотворцем” [15, 238].

Ліна Костенко вражає свою проникливістю, знанням Божого Слова і вмінням відчувати його величезну глибину. Невипадково пише: “Петро дивився вниз”. Відразу приходять на гадку слова

ПОЕЗІЯ ЛІНИ КОСТЕНКО “ПЕРШ, НІЖ ПІВЕНЬ ЗАПІС...”: СПРОБА ХРИСТОЛОГІЧНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Бога до Каїна: “Чого ти розгнівався, і чого похилилось обличчя твоє? Отож, коли ти добре робитиш, то підіймеш обличчя своє” (Бут. 4, 6). Це наче пророцтво і наука для Петра, щоб він зміг підняти обличчя, тобто спокутувати свій гріх. Поетеса підкреслює, що Петро – людина, і прояви у нього людські, адже кожен, коли відчуває, що зробив щось зло, від сорому схиляє голову, важкість гріха не дозволяє тримати її піднятою.

Ліна Костенко називає Петра “рабом серед рабів”, яких може відкупити лише Ісус Христос ціною своєї крові (“Я вже більше не буду рабами вас звати, бо не відає раб, що пан його чинить. А вас назвав друзями Я, бо Я вам об’явив усе те, що почув від Мого Отця” (Йо. 15, 15). Проте, повертаючи до гріховного життя, син знову стає рабом.

Як усі чотири Євангелія, так і поезія Ліни Костенко про відречення апостола Петра “Перш, ніж півень запіс...” наповнена символами. Одним із найяскравіших є образ-символ вогню. “Із часів виборання Авраама знаменням вогню розпочинається усі історія взаємовідносин між Богом і Його народом (Бут. 15, 17). Це біблійне одкровення не має нічого спільногого з філософією природи, так званих природних релігій або з релігіями, що обожнюють вогонь. Ізраїль вірогідно поділяв зі всіма стародавніми народами теорію чотирьох стихій, але в його релігії вогонь мав сенс лише знаку, котрий ніби визначав віхи на шляху до Бога. І справді, Господь, вступаючи в особистий діалог з людиною, завжди з’являється ніби у вигляді вогню” [12, 158].

Досвід мандрів народу в пустелі підтверджив, що вогонь віддзеркалює не тільки славу, а насамперед святість Божу, яка і вабить до себе, і лякає. Бог з’являється, як вогонь, не для того, щоб знищити все на своєму шляху, вогонь радше символізує непримиренність Бога до гріха. Так діє Бог щодо закоренілого грішника. По-іншому складається доля вибраних: вони можуть наблизитися до вогню, щоб перемінитися. Пророки-писемники звіщають і нерідко змальовують гнів Божий, як вогонь: він карає нечестивих (Ам. 1, 4 – 2, 5), нищить грішні народи в гіантському вселенні. Але призначення вогню не тільки знищення. Він очищає, про що свідчить саме існування пророків, наближених до Бога і не спалених.

У Новому Завіті вогонь також зберігає своє есхатологічне значення. Звіщений як віяльник, котрий кидає солому у вогонь (Мт. 3, 12) і хрестить вогнем (Мт. 3, 11), Ісус не постає у ролі винищувача, але відповідно до традиційних образів Старого Завіту підтримує у своїх слухачів

очікування вогню судного дня. Він говорить про “вогонь пекельний” (Мт. 5, 22), про вогонь, у котрий кинуть кукіль (Мт. 13, 40; пор. 7, 19) і гілки (Йо. 15, 6), і це буде вогонь незгасимий (Мр. 9, 43), воїстину вогненна піч (Мт. 13, 42, 50). Ці образи – не що інше, як грізний відгук Старого Завіту (пор. Лк. 17, 29) [12, 161].

Символ вогню наскрізно пронизує релігійну обрядовість. Так, наприклад, невід’ємним атрибутом святкування Різдва Христового є Вифлеємський вогонь із храму Різдва у м. Вифлеємі. Він вважається символом миру, любові, милосердя. Також напередодні Воскресіння Христового на Гріб Господній сходить Благодатний вогонь, який володіє чудодійною силою і в перші хвилини не обпікає.

Отже, символ вогню має багато значень, але насамперед вогонь – це сам Бог (“Бо Господь, Бог твій, Він палаючий огонь” (Втор. 4, 24), тобто світло істини. Вогонь – це те, що очищає від зла.

У поезії Ліни Костенко образ-символ вогню також набуває названих вище ознак. На нашу думку, він введений у цю історію невипадково, адже вогонь – провісник пролиття світла, наближення Царства Небесного, бо лише після Воскресіння Сина Божого Рай знову відкрився для людини, а до цього була темрява, холод, сльота через первородний гріх Адама і Єви. Вогонь зійшов з неба і спалив усі гріхи. Поетеса слушно зауважує: “Він підійшов до ницих і бундючних, і руки грів при їхньому вогні”. Прийшло очищення грішників – і рабів, і слуг, і Петра, і всього людства. Фразеологізм “гріти руки” означає наживатися нечесно, незаконно, за рахунок інших [2, 198]. Отже, у цій фразі закодована важлива істина: людина не може спастися самотужки, лише відкупленням Божого Сина.

Із вогнем пов’язаний ще один образ – хмиз. Він символізує річ, що не дає жодного плоду, тому має бути вкинений у вогонь: “Перебувайте в Мені, а Я у вас! Як та вітка не може вродити плоду сама з себе, коли не позостанеться на виноградині, так і ви, як в Мені перебувати не будете. Я Виноградина, ви галузя! Хто в Мені перебуває, а Я в ньому, той ряснно зароджує, бо без Мене нічого чинити не можете ви. Коли хто перебувати не буде в Мені, той буде відкинений геть, як галузка, і всхоне. І громадяТЬ їх, і кладуть на огонь, і згоряТЬ” (Йо. 15, 4 – 6). У хмізі завжди тається зло і безліч гріхів: “Як Павло ж назбирав купу хмизу та й поклав на огонь, змія вискошила через жар, і почепилася на руку йому...” (Ді. 28, 3).

У поезії “Перш, ніж півень запіс...” Ліни Костенко, як і в Євангеліях, присутня символіка числа три. У Біблії триразове повторювання було

**ПОЕЗІЯ ЛІНИ КОСТЕНКО “ПЕРШ, НІЖ ПІВЕНЬ ЗАПІЄ...”:
СПРОБА ХРИСТОЛОГІЧНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ**

підтвердженням чогось, наголошеннем на чомусь (Єз. 21, 27; Ді. 10, 9 – 16; Об. 4, 8; 8, 13), наполяганням чи чимось визначним (Іс. 6, 3), а також знаменувало Божественну Триєдність (явління трьох ангелів Авраамові (Бут. 18); триразове прославлення святості Бога (Іс. 6, 1); хрещення в ім’я Отця і Сина, і Святого Духа, (Мт. 28, 19); Бог як володар минулого, сьогодення і майбутнього (Об. 1, 8) [12]. Петро тричі відрікається від Господа, виявляючи свою гріховність, проте після воскресіння Ісуса Христа тричі потверджує своє покаяння, навернення і відречення від гріха.

У словах: “Бо ж розіпнуть. І хто ж тоді нестиме святе учення у майбутні дні?” відчувається, що поетеса ніби виправдовує благородну місію Петра, проте далі простежується легка іронія:

Ну, Петре, як? Зігрів свої долоні?
Урятувався? Догоряє хмиз...
Тебе розіпнуть десь аж при Нероні.
Зате інакше: головою вниз.

Надложенуть Петра його муки, але це буде вже цілком інший Петро. Він – безстрашний, сповнений віри, надії, любові, проситиме своїх катів розіп’ясти його не так, як розіп’яли Учителя, бо він, Петро, не достойний цього.

Висновки. Вірші Ліни Костенко на біблійну тему стали цінним внеском у скарбницю української і світової духовної літератури. Вона зуміла геніально переспівати біблійну історію про відречення Петра, збагативши традиційні образи-символи новими, іноді несподіваними, значеннями. Поетеса змушує читача задуматися про завжди актуальну проблему зради, у художній формі осмислює складність духовної боротьби.

1. Антофійчук В. *Євангельські образи в українській літературі ХХ ст.* / В. Антофійчук. – Чернівці: Рута, 2001. – 335 с.

2. Білоноженко В.М. *Фразеологічний словник української мови.* Кн. I / В. Білоноженко, В. Винник, І. Гнатюк. – К.: Наукова думка, 1993. – 984 с.

3. Гегель Г.В.Ф. *Жизнь Иисуса* / Г.В.Ф. Гегель // Гегель Г.В.Ф. *Філософія релігії:* В 2 т. – Т. I. – Москва: Мисль, 1975. – С. 35 – 100.

4. Ефрем Сирин. *Толкование на Четвероевангелие преподобного Ефрема Сирина / Ефрем Сирин.* – М.: Сибирская Благозвонница, 2011. – 157 с.

5. Йоанн Златоуст. *Толкование на Евангелие от Иоанна. Беседа 83 / Йоанн Златоуст.* – Режим доступу до видання: https://azbyka.ru/otechnik/Ioann_Zlatoust/besedy-na-evangelie-ot-ioanna/83

6. Йоанн Златоуст. *Толкование на Евангелие от Матфея: В 2 кн. Книга вторая / Йоанн Златоуст.* – Москва: Сибирская Благозвонница, 2010. – 281 с.

7. Кирилл Александрийский. *Толкование на Евангелие от Иоанна: В 2 т.* / Кирилл Александрийский – Режим доступу до видання: https://azbyka.ru/otechnik/Kirill_Aleksandrijskij/tolkovanie-na-evangelie-ot-ioanna/2

8. Костенко Л. Вибране / Ліна Костенко. – К.: Дніпро, 1989. – 559 с.

9. Настасюк Ю. *Сакральні домінанти в поезії Ліни Костенко / Ю. Настасюк // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Філологічні науки.* – 2013. – Вип. 4.12. – С. 161 – 164. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmduf_2013_4

10. Ориген. *Толкование на Евангелие от Матфея / Ориген.* – Режим доступу до видання: http://ekzeget.ru/glava_tolk.php?kn=mf&gl=26&marker_st=69-75&tolk=%CE%F0%E8%E3%E5%ED&diez=69

11. Святе Письмо Старого та Нового Завіту. – United Bible Societies, 1991. – 1394 с

12. Словник Біблійного Богослов’я / За ред. Ксав’є Леон-Дюфура та ін.; пер. з 2-го фр. вид., заг. ред. д-ра богослов’я Владимира Софрана Мудрого, ЧСВВ. – Львів: Видавництво ОО. Василіян “Місіонер”, 1996. – 934 с.

13. Стеняєв О. *Беседы на Евангелие от Матфея, том 2.* / О. Стеняєв. – Режим доступу до видання: <http://azbyka.ru/stenyaev/besedy-na-evangelie-ot-mafeya.html>

14. Толкование блаженного Феофилакта архиепископа Болгарского на книги Нового Завета. – М.: Директ-Медіа, 2014. – 2006 с.

15. Туптало Дмитро. *Житія Святих (Четвіртій Міній): У 12 т.* / Дмитро Туптало. / Пер. із ц.-сл. Д. Сироїд. – Львів: Свічадо, 2011. – Том X: Червень – 568 с.

Стаття надійшла до редакції 09.12.2016

“Розум людський володіє трьома ключами, що відкривають все: цифрою, буквою, нотою. Знати, думати, мріяти. Все в цьому”.

*Віктор Гюго
французький письменник, драматург, поет, публіцист*

